

Svenska språkets historia 11, Uppsala 23–24 april 2010: Abstracts

Plenarföredrag

Hans-Olav Enger

Kasusbortfallet enda en gang – og morfologisk teori

Som kjent har kasus ved substantivet blitt avviklet i de fleste former for skandinavisk siden norrøn tid. Mørck (2005: 1130) sier at “The central theme in the history of the nouns is the loss of case inflexion in the Mainl. Scand. languages”. Forelesningen min skal ta opp to velkjente spørsmål:

- i) Hvorfor kasusbortfall?
- ii) Når inntil fire former formelt sett reduseres til én, hvilken ”vinner” da?

Utgangspunktet for i) er at kasusbortfallet ofte blir framstilt nærmest som en direkte konsekvens av fonologisk endring. For eksempel kan en del framstillinger forstås dithen at sammenfallet av nominativ og akkusativ er en følge av *r*-bortfallet, som blir betraktet som en regelmessig fonologisk prosess, en lydlov. Denne synsmåten er en arv fra junggrammatikerne, men reflekser av den er utbredt i litteraturen også i dag.

Det er likevel (som også Wetås 2008 og Barðdal 2009 peker på) vanskelig å se at fonologisk endring kan forklare *alle* sider ved kasusbortfallet. For eksempel vil vel ingen postulere en ”lydlov” for *s*-bortfall i skandinavisk; likevel har genitiven blitt borte i mange dialekter. Dialektevidens viser seg i det hele tatt relevant – og en del av denne evidensen svekker tanken om at kasusbortfallet er en direkte konsekvens av fonologisk endring. Dialekten på Jæren (det norske Vestlandet) har hatt *r*-bortfall, men før *r* falt bort, var det kommet til en epentetisk *e*, og den står fortsatt i dialekten. Norrønt *armr* er altså i denne dialekten blitt til *arme*. Denne dialekten kunne da fonologisk sett fint hatt en opposisjon mellom nominativ *arme* og akkusativ *arm*, men det har den ikke; også jærmålet har fått kasusbortfall. Da er neppe fonologi hele forklaringa. Innafor en del morfologisk teori (f.eks. Carstairs-McCarthy 2008) regner en med at morfologien har en viss autonomi; det stemmer da godt med det synet at det skandinaviske kasusbortfallet ikke bør gis ei reint fonologisk forklaring.

Om tida tillater det, vil jeg så gå inn på ii) – hvilket medlem av det gamle paradigmet som står igjen, formelt sett. Vanligvis ville en regne med at det var nominativ som ”vant”, slik den også gjerne gjør i vestnorsk, jamfør igjen jærmålets *arme*. Østlandsk leverer derimot mange interessante unntak; romeriksmålet har ikke *r*-bortfall, men like fullt *arm*. I østnorsk er det kort sagt en viss tendens til at oblike former vinner fram. Hvorfor denne skilnaden på dialektene? Her skal vi trekke inn innsikter fra bl.a. Hesselman (1931) – og se hvordan hans forklaring er relevant for nyere morfologisk teori.

Carstairs-McCarthy, A. 2008. System-congruity and violable constraints. *Natural Language and Linguistic Theory* 26, 775-793.

Barðdal, J. 2009. The development of case in Germanic. Barðdal, J. 2009 & Chelliah, S.L. (utg.): *The Role of Semantic, Pragmatic and Discourse Factors in the Development of Case*. Amsterdam.

Hesselman, Bengt. 1931. Studier i svensk formlära 2: Nominativ ock akkusativ i svenska substantiv. *Nysvenska studier XI*, 201–255.

Mørck, E. 2005. Morphological developments from Old Nordic to Early Modern Nordic. Bandle, O. et al. (utg): *The Nordic Languages, vol II*. Berlin, 1128–1149.

Wetås, Å. 2008. *Kasusbortfallet i mellomnorsk*. Oslo: Unipub.

Cecilia Falk

Att analysera fornsvenska infinitivfraser – vad var grammatiskt, vad var ogrammatiskt?

Min teoretiska utgångspunkt är att varje språkbrukare besitter en grammatik som sätter gränserna för vad som är grammatiskt möjligt ("grammatiskt") och grammatiskt omöjligt ("ogrammatiskt") i hans/hennes språk. Varifrån denna grammatik kommer – är den till dels medfödd eller är den utslutande inlärd, är den autonom eller är den del av mer allmäknkognitiva förmågor hos människan, uppnår man denna kompetens tidigt eller är det ett livslångt lärande – är livligt omdebatterat, men dessa frågor kommer jag inte att ta ställning till i det här sammanhanget; min utgångspunkt är att gränserna, grammatiken, finns. Därmed blir inte bara det som ryms inom grammatiken av intresse – det som inte är grammatiskt säger väl så mycket om grammatiken. Med modern svensk grammatik som forskningsobjekt har forskaren här sin egen och andras intuition till hjälp. Intuitionerna kan skifta – allas grammatiker är inte identiska. När jag nedan talar om "grammatik" är det i denna bemärkelse, varje språkbrukares individuella egendom.

Är det med en sådan teoretisk utgångspunkt överhuvudtaget möjligt att studera fornsvensk grammatik kan man undra. Det menar jag, förstås, att det är. Med exempel från en databas med excerperade infinitivfraser kommer jag att visa vilka möjligheter som finns och vilka svårigheter som kan uppstå.

Databasen består av c. 2 000 infinitivfraser, excerperade för hand i 10 fornsvenska texter, plus sammanlagt 15 legender översatta av Nils Ragvaldi; det rör sig sammanlagt om drygt 300 000 ord. Databasen rymmer två typer av infinitivfraser. Den vanligaste typen (c. 1 500 exempel) är den jag kallar kontrollinfinitever: infinitivfraser som fungerar som subjekt, objekt (exklusive hjälpverbsstyrda infinitivfraser), rektion, adverbial eller attribut. Härtill kommer c. 500 objektsinfinitever (SAG: objekt med nexusinfinitev).

Samlingen kontrollinfinitever är tillräckligt stor för att rader av egenskaper har kunnat fastställas, som pekar på såväl likheter som skillnader med msv. Likheterna rör bl. a. kontrollinfinitevernas satsfunktioner, vissa strukturella aspekter och en del typer av diskontinuerliga kontrollinfinitever. De tydligaste skillnaderna rör förekomsten av infinitivmärke och ledföljden. I msv är infinitivmärke obligatoriskt i många fall, exempelvis vid adjektivstyrda och adverbiala kontrollinfinitever, där infinitivmärke inte sällan saknas i (ä)fsv. Vad gäller ledföljden så stod i äfsv objekt före det infinita verbet och infinitivmärket stod inte initialt. Den omärkta ledföljden i en kontrollinfinitev med transitivt verb och utsatt infinitivmärke var med andra ord objekt – infinitivmärke – infinit verb. Dessa skillnader rör välbelagda egenskaper med positiva evidens i äfsv. Svårare att bedöma är exempeltyper som helt saknas eller bara finns i de allra yngsta texterna. Beror de på att de var ogrammatiska? Det rör både fenomen som man tycker borde vara representerade om de vore möjliga, och fenomen som är så pass ovanliga att det i stället kan bero på en slump. De exempel jag kommer att ta upp rör bland annat placering i fundamentet, förekomst av vissa hjälpverb, förekomst av negation, en adverbialposition mellan infinitivmärket och verbet, och kasus på eventuella predikativ. En del jämförelser med objektsinfinitever kommer att göras, framför allt fall där redan detta tredjedelen så stora material innehåller fenomen som är obelagda eller mycket sparsamt belagda bland kontrollinfiniteverna.

Frans Gregersen

Sociolingvistikens indsigter og deres rækkevidde – om uniformitetshypotesen

Som en eksplicit og ekspliciteret arv fra geologien foreslog Labov, bl. a. udførligt begrundet i Labov 1994, at vi skulle lægge den såkaldte uniformitetshypotese til grund for vores arbejde med sprogforandringer. I geologien arbejdes der med naturloves regelmæssigheder og det antages at

naturlovene fungerer på samme måde altid. Derfor er det muligt at studere forandringer i fortiden ved at studere dem i nutiden. Det er mit synspunkt at dette ikke ubetinget gælder sprogforskningen. Foredraget handler således om hvorfor der ikke er nogen grund til at tro at sprogforandringer forløber på samme måde nu som i sproghistorien for slet ikke at tale om forhistorien. Det gør ikke sociolingvistiske studier af talesprogsforandringer mindre væsentlige, men det gør det mindre simplistisk at slutte fra nutiden til fortiden. Foredraget vil bygge på en række eksempler på lydlig og grammatisk variation sådan som de er blevet undersøgt i DGCSS/LANCHART-projektet ved Københavns Universitet. Det fremgår bl.a. at en række historiske processer som er specifikke for nutiden kan have spillet en rolle for forløbet. Heraf min skepsis ved en ubetinget tilslutning til uniformitetshypotesen.

Camilla Wide

Grammatiska konstruktioner i tid och rum

I mitt föredrag kommer jag att diskutera språklig förändring och variation ur en konstruktionsgrammatiskt inspirerad synvinkel. De språkliga exempel som presenteras i föredraget anknyter främst till bestämdhet (artikelbruk, demonstrativa pronomen).

Syftet är att dryfta hur grammatiska konstruktioner uppkommer och hur de kan undersökas diakront. En central fråga är vilken roll geografisk (och social) variation ska tillmätas när man beskriver den diakrona utvecklingen av givna språkliga strukturer i *svenskan*. Variationsperspektivet i konstruktionsgrammatik poängteras bl.a. av Croft (2001). En annan central fråga är hur själva begreppet konstruktion ska förstås. Vilket är förhållandet till det Heine & Kuteva (2006:50ff.) kallar *grammatiska användningsmönster*, det Andersson (2005) kallar *mönsterminnen* och det som på svenska benämns *formelstrukturer* och har diskuterats av bl.a. Hopper (1987) och Tomasello (2005) ur lite olika synvinklar?

Språkbruksperspektivet är viktigt inom konstruktionsgrammatik, som ofta lanseras som *usage based grammar*. Bybee (2006) argumenterar för att repetition spelar en central roll för uppkomsten av grammatiska konstruktioner. Låg nivå av repetition leder enligt henne till konventionalisering (formelstrukturer, idiom) medan högre nivåer av repetition kan leda till att en ny konstruktion skapas. Extremt hög frekvens leder i sin tur till grammatikaliserings av den nya konstruktionen.

Av central betydelse för ett starkt språkbruksbaserat synsätt på konstruktioner är förankring i empiriskt material. Den sista frågan jag kommer att diskutera i mitt föredrag gäller därför tillgången till empiriskt material över äldre svenska samt regionala och lokala varieteter. Vilken typ av korpusar behöver vi för att kunna undersöka konstruktioner ur ett diakront perspektiv och samtidigt även beakta den geografiska (och sociala) variation som förekommer? Och vilken typ av abstraktioner och slutsatser möjliggör de korpusar vi har tillgång till i dag?

Andersson, Lars-Gunnar, 2005: Språkkänsla som mönsterminnen. I: Melander, Björn, Bergman-Claeson, Görel, Josephson, Olle, Larsson, Lennart, Nordberg, Bengt & Östman, Carin (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67. S. 488–497.

Bybee, Joan, 2006: From Usage to Grammar: The mind's response to repetition. I: *Language* 82:4. S. 711–733.

Croft, William, 2001: *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Heine, Bernd & Kuteva, Tania, 2006: *The Changing Languages of Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Hopper, Paul J., 1987: Emergent grammar. *Berkeley Linguistics Society* 13. S. 139–157.

Tomasello, Michael, 2005: *Constructing a language. A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Cambridge: Harvard University Press.

Sektionsföredrag

Paola Allegrini

Läsaranpassning i kokböcker för barn

Barnkokböcker har tryckts i Sverige sedan 1850-talet. De tidigaste böckerna fokuserade huslig fostran (Notaker 1990) och var avsedda för en mycket välvgränsad målgrupp, vilket kan skönjas i titlar som *snälla småflickors kokbok, innehållande tillredning af de rätter som bäst passa antingen de vilja "bjuda dockan på kalas" eller ock "leka främmande", och hwilka tillagas i wanliga kok-kärl eller i dockans kök: till nytta och nöje för flickor från 6-12 år.* (Öberg 1858), eller *Småherrskapets kokbok. Till nytta och nöje för små flickor* (Anon. 1875). Fenomenet barnkokbok uppstod som en naturlig följd av ett stigande välstånd och en alltmer tillåtande inställning till kombinationen barn och matlagning i skönlitteratur för barn (Bergstrand 1999). I de nya kokböckerna ställdes höga krav på skicklighet hos de små kockarna (köksorna), och recepten var inte alltid anpassade för nybörjare. Historiskt sett har barnkokboken gått från att vara tydligt funktionscentrerad till att mer och mer ta intryck från andra håll, vilket är särskilt tydligt i barnkokböcker från de senaste 20 åren. Resultatet har blivit en hybridgenre med stor variationsrikedom när det gäller utformning och innehåll, där inte bara matlagningen står i fokus. Vi möter i dag titlar som *Gladiatorernas kokbok* (Roth & Agnetun 2002), och *TYP MAT I köket alltså* (Grimlund & Tronêt 2002). Sedan 1850 har ca 170 barnkokböcker getts ut, varav hälften på 2000-talet.

De tidigaste barnkokböckerna liknade i många avseenden vuxenkokböcker, och bortsett från titlar och eventuella bilder var det främst måttangivelserna i recepten som vittnade om böckernas målgrupp. I dag är läsaranpassningen tydligare och mer lättidentifierad, förutom i titlar och bilder, även i böckernas disposition, recepturval, receptnamn och språket mer generellt. I min presentation vill jag visa hur läsaranpassning i form av maträttsbenämningar och tilltal har utvecklats över tid.

Bergstrand, Ulla. 1999. *Maten i barnboken*. I: Bergstrand, Ulla & Nikolajeva, Maria, Läckergommarnas kungarrike. Om matens roll i barnlitteraturen. Stockholm: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet.

Notaker, Henry. 1990. *All världens kokböcker: med 100 historiska recept*. Stockholm: Atlantis.

Maria Arvidsson

Vad är en 'samlingshandskrift'?

Benämningen *samlingshandskrift*, *sammelhandskrift* eller *blandningshandskrift* används ibland i beskrivningar av medeltida handskrifter, men det framgår sällan vad termen faktiskt betyder. Att man har valt att använda något av de ovanstående begreppen antyder emellertid att det har funnits ett behov att beskriva något mer än vad man menade kunde innefattas i benämningen *handskrift*. Men när räcker benämningen *handskrift* inte längre till för att beskriva den medeltida boken?

Man skulle lätt kunna frestas att tro att det rör sig om antalet av texter som den aktuella handskriften rymmer, men då en medeltida handskrift med få undantag består av flera olika texter är detta knappast ett relevant kriterium. Ett annat kännetecken skulle kunna vara antalet representerade texttyper, dvs. att handskriften innehåller en blandning av t.ex. legender, böner och traktat. Men även detta tycks gälla för många medeltida handskrifter.

I mitt föredrag vill jag diskutera om det överhuvudtaget finns ett behov för begreppet *samlingshandskrift* (eller motsvarande benämningar), och i så fall, för vilken typ av handskrifter ska det användas?

Marco Bianchi

Är runstenar texter? Och i så fall hur många?

I runologisk litteratur används beteckningen *text* för det mesta med syftning på själva runinskriften och dess betydelse. I allmänhet tycks beteckningen åsyfta en translittererad och lineariserad version av runinskriften såsom presenterad i korpusutgåvorna eller Samnordisk runtextdatabas. Denna "text" är emellertid inte den ursprungliga; den har redan gått igenom runforskarens filter och utgör en tolkning av den faktiska runinskriften. En sådan runtext är alltså en intellektuell konstruktion som är grundad på ett antal konventioner utifrån moderna, (språk)vetenskapliga syften.

En begränsning till det språkliga innehållet är problematisk på två sätt. För det första tas ingen hänsyn till att runorna har både en grafisk och en språklig funktion. De är alltså del av runstens visuella gestaltning samtidigt som de uttrycker ett språkligt budskap. För det andra lämnas ristningens övriga betydelseskapande element helt utanför. Sådana är exempelvis kors eller djurornamentik, men också runstens material, storlek, form och placering. Alla dessa element påverkar och modifierar runinskriftens språkliga meddelande på olika sätt.

Ett textbegrepp som endast tar hänsyn till runinskriften är för snävt och lämnar viktiga betydelseskapande delar utanför. Frågan som ställer sig är dock hur vitt ett nytt runologiskt textbegrepp rimligen bör vara. Var sätter man gränsen för vad som hör till texten? Utgör hela runstenen en text? Utgör den en text eller flera? Kan flera runstenar utgöra en text?

Syftet med mitt inlägg är att anlägga ett sociosemiotiskt teoretiskt perspektiv på runstensmaterialet. Texters produktion styrs av konventioner och deras syfte är kommunikativt. Med ett mer nyanserat textbegrepp kan vi därför komma ett steg närmare de senvikingatida runristarna och deras läsare.

Gustav Bockgård

Omaka par. Analyser av bristfälliga samarbeten i dialektintervjuer

Forskningen som jag presenterar i mitt föredrag utgör en del av ett större projekt där jag beskriver den traditionella dialektintervjun som samtalsgenre betraktad. Föredraget fokuserar sekvenser i intervjuerna där det är tydligt att intervjuarens och den intervjuades (sagespersonens) kommunikativa agendor skiljer sig åt. Närmare bestämt diskuteras följande två teman:

1) Fall där intervjuaren agerar för att föra in diskussionen på ett metaspråkligt plan genom att kommentera samtalspartnerns bruk av enskilda ord eller fraser, medan sagespersonen fokuserar på innehållet i det han säger eller planerar att säga och fortsätter (försöker fortsätta) den berättelse eller redogörelse som han har påbörjat.

2) Fall där intervjuaren radar upp frågor om olika övernaturliga företeelser, medan sagespersonen svarar minimalt och/eller undanligande. En rimlig förklaring är att den senare inte vill framstå som vidskeplig (i synnerhet inte i ett samtal som är inspelat och offentligt).

Fall av typ 1 har jag tidigare behandlat i Bockgård u.u.a, u.u.b och typ 2 i u.u.c. Mitt föredrag utgår dock från andra samtalssekvenser och vidareutvecklar ett antal teman som jag tidigare har diskuterat.

Betraktat ur ett något vidare perspektiv bidrar föredraget till kunskaper om samtalsmönster, normer och bakomliggande ideologier knutna till den traditionella dialektintervjun (jfr även Lilja 1996), vilka jag anser utgöra fullvärdiga forskningsobjekt i sig. Härutöver väcker de anförda intervjusekvenserna frågor kring hur man som dialektolog ska betrakta sitt empiriska material.

Dialektala uttryck existerar inte i abstrakta språksystem utan lever i och genom samtal; det finns ett ömsesidigt beroende mellan det språkliga uttrycket och dess kontext. Den primära orsaken till att en sagesperson uttrycker sig på ett visst sätt är att samtalskontexten gör en viss typ av handling relevant.

Åtminstone basala samtalsanalytiska insikter, som sätter in de fokuserade språkliga uttrycken i sociopragmatiska kontexter, torde därför vara berikande för i stort sett all dialektologisk forskning.

Bockgård, Gustav, u.u.a: Ursårat samtal. Analys av en märklig dialektinspelning. I: Folkmålsstudier 48.

Bockgård, Gustav, u.u.b: Skapandet av den ideala dialektinspelningen. I: Magnusson, E. & Rogström, L. (red.), Studier i svensk språkhistoria 10. Språkhistoria – Hur och för vem? (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 36.) Göteborg.

Bockgård, Gustav, u.u.c: ”Jovars, det duger tills vidare”. En interaktionell analys av konstruktionsfamiljen diskurspartikel+vars. I: Lindholm, C. & Lindström, J. (red), Språk och interaktion 2. Helsingfors.

Lilja, Agneta 1996. Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv: ett exempel från Uppsala 1914–1945. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Serie B, Folkminnen och folkliv, 22. Uppsala.

Kurt Braunmüller

Flerspråkighet, konvergens och grammatisk replikation: Tre centrala faktorer för att förklara språkförändringar

Trots att man alltid vetat att språk påverkas genom språkkontakt (i synnerhet på lexikal nivå), antar de flesta teorier för språkförändringar att människor är monolingvala varelser. Detta antagande är emellertid till stor del felaktigt, i varje fall för tidsperioderna före nationalstaternas uppkomst. Om man utgår från det faktum att människor (utom när de varit geografiskt helt isolerade) alltid varit flerspråkiga eller åtminstone multilektala, måste man finna en förklaring till hur de klarat att använda två eller flera språk eller språkvarieteter samtidigt, antingen diglossiskt eller också mer eller mindre heltäckande på alla områden i sin vardag (jfr Aikhenvald 2006).

Flerspråkighetsforskningen har bl.a. visat att ordföljd ofta förändras på grund av språkkontakt. Så blev t.ex. finska till ett SVO-språk under svensk påverkan och vissa V2-språk fick OV-ordföljd i bisatser genom inflytande från latinet. Men inte bara inom syntaxen utan också på andra grammatiska nivåer spelar flerspråkigheten en stor roll som förklaringsfaktor vid beskrivningen av språkförändringprocesser: språkanvändaren överför grammatiska konstruktioner från ett språk till ett annat för att göra det lättare att växla mellan språken (jfr Heine & Kuteva 2005 om replikaspråk) eller de försöker bibehålla formen men ändra på det grammatiska innehållet. Dessutom är det viktigt om man huvudsakligen använder ett språk muntligt eller mest i skrift (jfr latinets dominerande roll under medeltiden) samt om man vuxit upp bilingval eller om man lärt sig ett språk som vuxen. Det sistnämnda kan ha stora konsekvenser för själva språkinlärningsprocessen (jfr McWhorter 2007 om hur ofullständig språkinläring leder till förenklingar).

I mitt föredrag kommer jag att visa hur väsentliga de tre begreppen flerspråkighet, konvergens och grammatisk replikation är för att förklara vissa förändringar i svensk (och nordisk) språkhistoria. Bl.a. diskuteras varför den bestämda artikeln i svenskan (och de andra skandinaviska språken) bildas i stort sett bara med *d-* (*den, det, ...*) i stället för med *h*-former (jfr isl./fär. *hin(n), hið/hitt, ...*, men fär. *tann, tað, ...*), varför påståendesatser med V1-ordföljd dramatiskt gick tillbaka i svenskan och danskan (men inte i isländskan) och varför adverbialets position i bisatser inte stämmer överens med dess position i huvudsatser.

Aikhenvald, Alexandra Y. 2006. “Grammars in contact: a cross-linguistic perspective.” In: A. Y. Aikhenvald & R.M.W. Dixon (utg.). *Grammars in contact. A cross-linguistic typology*. Oxford etc.: Oxford University Press, 1–66.

- Heine, Bernd & Kuteva, Tania 2005. *Language contact and grammatical change*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, kap. 2.
 McWhorter, John 2007. *Language interrupted. Signs of non-native acquisition in standard language grammars*. Oxford etc.: Oxford University Press.

Lars-Olof Delsing och Gunlög Josefsson

Kollektiviserande genitiv

Svenskan använder tämligen ofta s.k. kollektiviserande genitiv, där ett personbetecknande substantiv/egennamn med -s används för att beteckna ett kollektiv eller liknande, t.ex. en persons familj, firma, hushåll etc. (jfr. SAG del II, 149f).

- (1) Svenssons har alltid varit hyggliga.
 (2) Vi talade med pastorns i söndags.

I vårt föredrag kommer vi att föreslå att det aktuella s-morfemet (även om dess historiska ursprung står att finna i genitiv-s:et) i nutida svenska ska ses som ett kollektiviserande morfem med plurala särdrag. Vi tänker oss närmare bestämt att s:et är huvudord i nominalfrasen och att substantivet är attribut. Huvudord + genitiv-s + kollektiviserande -s förenas genom en postsyntaktisk fonologisk process: Svensson + -s + -s > Svenssons.

Argument för vår analys kommer från flera olika håll. För det första ger nominalfraser med kollektiviserande -s (som SAG påpekar) i riksspråket pluralkongruens på predikativer, så som i (1) ovan. Man kan tänka sig att kongruensen här är semantiskt betingad, men i andra fall av semantiskt betingad kongruens finner vi normalt variation mellan semantisk och grammatisk kongruens, såsom i (3). Detta är inte möjligt med kollektiviserande genitiv (se (4)).

- (3) Pressen blev upprörd/upprörda
 (4) *Svenssons är hygglig

För det andra utnyttjar sydvästsvenska dialekter, som har genitiv-a, i stället för -s, i "kollektiviserande" betydelser båda morfemen. Jämför nominalfrasen i (5) som uttrycker en vanlig possessiv genitiv med den i (6), som är kollektiviserande, se Josefsson (under utg.).

- (5) Jönsa bil 'Jöns bil'
 (6) Jönsas 'Jöns familj/gård'

I dialekter med a-genitiv står s-morfemet i kollektiviserande genitiv i komplementär distribution med ett utsatt huvudord, vilket tyder på att huvudord och -s har samma syntaktiska funktion.

- (7) Jönsas gård ('Jöns gård') – Jönsa gård ('Jöns gård') – *Jönsas gård

I vårt föredrag presenterar vi en formell analys av fenomenet, och vi kommer då också in på det faktum som nämns i SAG, nämligen att de flesta språkbrukare undviker adjektivattribut dessa konstruktioner.

- (8) ?? De hyggliga Lindgrens hjälpte oss med flyttningen (SAG, del II: s.149)

Vår analys gör den prediktionen att även dialekter som (i stort sett) saknar genitiv-s också skulle kunna ha kollektiviserande -s. Prediktionen visar sig stämma. Åtminstone tycks folkmålen i

Överkalix och Lit/Hackås vara av denna typ, dvs de saknar i princip possessivt genitiv-s, men de använder kollektiviserande –s.

Vi avslutar föredraget med att diskutera vilka implikationer vår analys har för den historiska utvecklingen av de två s-morfem som vi argumenterar för.

Nils Dverstorp

Från förlaga till avskrift – en diskussion om avskrivning av text under medeltiden och dess implikationer på ortografiska undersökningar

Handskrifter från medeltiden som innehåller originaltexter är sällsynta. Bortsett från diplomerna är den övervägande delen av det medeltida materialet bevarat i avskrifter. Flera gånger i forskningen har det visat sig att språket i en avskrift i större eller mindre utsträckning är påverkat av språkformen i förlagan. Det språk vi möter i en handskrift är alltså ofta en kompromiss mellan skrivarens eget språkbruk – så som det uttrycks i skrift – och det språkbruk skrivaren mötte i sin förlaga. Detta leder till problem för den som vill undersöka språket i en handskrift, eftersom det i detta språk kan förekomma variation som inte härrör från skrivaren. I första hand gäller detta ortografisk nivå, vilket är den nivå jag vill hålla mig till.

I mitt föredrag vill jag fokusera på relationen mellan förlagan och avskriften och diskutera faktorer som är med på att bestämma den språkform som vi möter i avskriften. Framför allt vill jag fokusera på de metodiska förutsättningarna för att kunna skilja ut förlagens inflytande från skrivarens eget språk i handskriften.

Stig Eliasson

Teorier för fonologiska kedjeförskjutningar, stora vokalskiftet i svenskan och svenskans 'tionde' vokal

Ett invecklat problem i historisk fonologi är hur kontextfria kedjeförskjutningar i ljudsystem skall analyseras (se t.ex. Martinet 1955, Labov 1994). Rent principiellt kan sådana förändringar tänkas ske på två olika sätt:

- (1) Ett ljud A förskjuts till en tom position i ljudsystemet, varefter ett ljud B intar A:s ursprungliga plats (s.k. *pull chain* eller *drag chain*).
- (2) Ett ljud A förskjuts i riktning mot ett annat ljud B, varvid B börjar röra sig bort från A (s.k. *push chain*).

Medan språkhistoriker och fonologer allmänt accepterar att *pull chains* existerar, förkastar åtskilliga forskare möjligheten av *push chains*, vilka också är mindre väl dokumenterade. Generellt sett är ett av de mest slående exemplen på kedjeförskjutningar svenskans omvandling av långa bakre vokaler $\bar{a} > \bar{o}$, $\bar{o} > \bar{u}$, $\bar{u} > \bar{ɥ}$, en förändring som oftast anses vara en *push chain* (jfr Wessén 1965, Widmark 1998 m.fl.). Skälen till detta antagande är:

- (1) Den inre logik som kännetecknar relationerna mellan de enskilda stegen i vokalskiftet, delvis också i förhållande till andra ljudförändringar (Wessén 1965)
- (2) Olika geografisk utbredning av de enskilda övergångarna i vokalförskjutningen (externt argument grundat bl.a. på förhållanden i vissa norska dialekter)
- (3) Filologiska data från samtliga centralskandinaviska språk, som antyder en jämförelsevis tidig datering av övergången $\bar{a} > \bar{o}$
- (4) Utvecklingen av fonologiskt distinktiv utrundning hos vokalfonemen y och $ø$ i motsats till inrundningen hos $\bar{ɥ}$ och andra rundade vokaler (Eliasson 1983, 2000, 2005)

Särskilt det i jordens språk synnerligen aparta särdraget utrundning (jfr Ladefoged & Maddieson 1996) är mycket svårt att förklara om vokalskiftet antas återspegla en *drag chain* men kan lätt för-

stås om särdraget tolkas som resultatet av en push-verkan. Förhållandena i svenskan tyder alltså på att push chains med stor sannolikhet existerar. Denna slutsats leder i sin tur till spørsmålet, huruvida någon särskild strukturell egenskap gynnat ett systematiskt vokalskifte i svenskan och norskan i motsats till danskan, som endast har övergången $\bar{a} > [\text{ɔ}:]$. En faktor som skiljer de flesta varieteter av svenska och norska från danskan, är uppkomsten av vad Haugen (1980) kallat den tionde vokalen, den låga svagt rundade vokal (med geografiskt varierande fonetiska realisationer; se Geijer 1921) som förekommer t.ex. i det västsvenska ordet *gōrgōtt*. Vokalen — som i dialekterna utgör ett särskilt fonem — blev starkt stigmatiserad i standardvarieteterna av svenskan och norskan, av vilken anledning den också kommit i skymundan i undersökningar av respektive vokalsystems historiska utveckling. I detta föredrag avser jag att schematiskt jämföra drag- och push-scenarierna för svenskans vokalskifte, skissera hur en version av den stora kvantitetsomvandlingen passar in i dessa scenarier samt ställa frågan, huruvida den senmedeltida förlängningen av kort *ō* (Pamp 1971) kan ha påverkat vokalskiftets genes och därmed dess karaktär av drag eller push. Skillnaderna gentemot danskan sätter de svenska historiska skeendena i relief.

Lennart Elmevik

Några tankar om den s.k. Birkasvenskan

Termen *Birkasvenska* myntades av Bengt Hesselman i en uppsats från 1936. Den syftar enligt honom på en särskild språkart som han menar ha funnits i vikingatidens Sverige, utgående från handelsstaden Birka. De språkdrag som konstituerar denna språkart skulle ursprungligen emanera från Hedeby på sydligaste Jylland, ett under vikingatiden viktigt handelscentrum, som också kan förmodas ha haft karaktären av en språklig smältdegel. Här kom nordbor i kontakt med bl.a. friser, saxare och franker; av dessa var, konstaterar Hesselman, frankerna på 900-talet de ”kulturellt mest inflytelserika”. Birkasvenskan har enligt honom ”en gång talats i ett sammanhängande område kring Östersjön från Överkalix i norr till Slesvig (Hedeby) i söder”.

Hesselman exemplifierar sin tes i huvudsak bara med en enda ljudutveckling, diftongeringen av det urgerm. \bar{e}^2 till *ia*, i första hand sådan den kommer till uttryck i formerna runsv. **hiar**, fsv. *hiær* (vid sidan av *hær*) av adverbet *här* (fvn. *hér*). Denna utveckling, som alltså skulle ha tillhört blandspråket i Hedeby och därmed Birkasvenskan, har ägt rum i fornhögtyskan, fornvästaxisiskan och medelnederländskan (”fornholländskan”). En av Hesselman företagen genomgång av ett stort källmaterial, från vikingatida runinskrifter till sentida dialekter, gav vid handen att diftongform av *här* ”en gång varit rådande över större delen av det gamla svenska språkområdet, från Överkalix i norr till Blekinge i söder”.

Hesselmans teori om särskilda ”birkasvenska” drag i svenskt språk har visserligen, om än sparsamt, omnämnts i litteraturen men egentligen anammats bara av Gun Widmark i en uppsats från 1994. Hon tar upp ytterligare sex språkdrag som skulle vara att tillskriva Birkasvenskan (enligt henne hellre *Hedebysvenskan*): monoftongering *au* > \bar{o} , utvecklingarna **singwa* > *sjunga*, *skyrta* > *skjorta*, typen fsv. *iamn* ’jämn’ gentemot fvn. *jafn*, *h*-bortfall och inskott av *b*, *d* och *p*.

Jag ställer mig för min del tveksam till tanken att den språkart – om den nu över huvud taget existerat – som termen Birkasvenska/Hedebysvenska avses täcka kunnat få så stort genomslag som Hesselman och Widmark antagit. Kan det verkligen inte anföras trovärdiga skäl för att det i stället rör sig om inhemska ljudutvecklingar? Jag räknar med att ägna huvuddelen av mitt föredrag åt typen runsv. **hiar** etc. och återstoden av tiden åt utvecklingen till \bar{o} av den gamla diftongen *au*.

Kristina Hagren

Infinitivmärke vid vissa verb i svenska dialekter

I svenskan finns ett antal verb som ofta eller oftast uppträder som hjälpverb, bl.a. *behöva, bruka, börja, hinna, komma* (i presens), *råka, slippa*. I standardspråket används normalt ren infinitiv vid de flesta av dessa verb, men optionellt kan *att* förekomma vid ett antal av dem (SAG 2 s. 540 ff., 3 s 573 ff.). En korpusbaserad undersökning (Lagervall 1999) visar att vissa verb tenderar att i högre grad än andra följas av infinitivmärke, men förekomsten av *att* är ändå ganska liten. Det futurala hjälpverbet *komma* ingick dock inte bland de undersökta verben.

En granskning av Finlandssvenska och Sverigesvenska elevtexter (Björklund 2009), som endast omfattar fem verb, visar en relativ ringa förekomst av infinitivmärke utom vid *komma*. I båda elevgrupperna användes dessutom *att* vid *sluta* i ungefär en fjärdedel av möjliga fall. Just detta verb är också det som har högst andel belägg med infinitivmärke i Lagervalls undersökning, 15 %.

I det dialektmaterial som jag använde för min avhandling (Hagren 2008) visade sig i första hand regionala skillnader i fråga om användning av infinitivmärke, men även de olika verben visade olika stark benägenhet att ta underordnat verb med infinitivmärke. Dessutom finns det i dialekterna fler alternativ än i standardsvenskan och vid vissa verb är *till (å)* huvudvariant.

I min undersökning var materialet något tunt i fråga om en del av verben. Jag har därför kompletterat med ytterligare språkprov ur samlingarna till Ordbok över Sveriges dialekter (Institutet för språk och folkminnen i Uppsala). Förutom att presentera variationen i fråga om benägenheten att använda infinitivmärke vid de olika verben kommer jag att diskutera om det finns något i den enskilda satsens uppbyggnad som påverkar denna benägenhet.

Björklund, Siv, 2009: *Att* eller inte *att* efter hjälpverbet *börja*. Bruket hos finlands- och sverigesvenska elever i jämförelse med standardspråk och dialekt. I: Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter. Red. Camilla Wide och Benjamin Lyngfelt. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 716.) Helsingfors. S. 193–219.

Hagren, Kristina, 2008: Hur märks infinitiven? Infinitivkonstruktioner i svenska dialekter med fokus på infinitivmärket. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 75.)

Lagervall, Marika, 1999: Jakten på det försvunna infinitivmärket. Om definitionen av modala hjälpverb och infinitiv utan *att*. I: Från dataskärm och forskarpärm. Språkliga studier tillägnade Birgitta Ernby i juni 1999. (Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket 25.) Göteborg. S. 126–134.

SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Anderson, Erik, Svenska Akademiens grammatik. 1–4. 1999. Stockholm.

Lars Holm

Hiob Ludolfs *Dictionarium Sueco-Germanicum* – tillkomst, källor, proveniens

Uppsala UB:s handskriftssamling rymmer inte bara huvudhandskriften av Swedbergs *Swensk Ordabok* utan också en minst 50 år äldre alfabetisk redovisning av svenskans ordsfatt: *Dictionarium Sueco-Germanicum* av Hiob Ludolf (1624–1704).

Ludolf – diplomat, polyglott och polyhistor – är känd som skapare av den etiopiska språkvetenskapen, men han hade också svenska kontakter genom resor och uppdragsgivare. Hans liv och tryckta verk är väl dokumenterade – men ingen har hittills behandlat hans ordbok över svenskan.

Ludolfs *Dictionarium* omfattar hela alfabetet och innehåller mycket mera än titeln säger: ekvivalenter på en rad språk utöver tyska; notiser om uttal, polysemi, etymologi, språkhistoria etc.;

små encyklopediska essäer om speciellt svenska förhållanden inom t.ex. förvaltning, försvar och folktro.

Jag har läst hela ordboken extensivt och fördjupat mig i bokstäverna B och R. Jag vill försöka att preliminärt besvara frågor som: Vilka typer av svenska ord tar Ludolf upp? Vilka informationskategorier väljer han att tillfoga? Vilka källor nyttjar han? Vilken bild ger han, som tysk lärd, av Sverige under den karolinska tiden? För vem skrev han sitt *Dictionarium*?

Dessa frågor försöker jag besvara i en redan skriven festskriftsuppsats, som – om den blir antagen – dock inte kommer att publiceras förrän under hösten 2010.

Under mitt fortsatta arbete med Ludolfs *Dictionarium* kommer jag framför allt att behandla ordbokens tillkomst, källor och proveniens. Ordbokens tillkomsthistoria kan följas på inre och yttre vägar. De förstnämnda kan sökas inom handskriften; de sistnämnda erbjuds bl.a. av en bevarad samling brev från Ludolf till hans förre elev Bengt Rosenhane.

Ordbokens källor är både redovisade, i form av direkta angivelser i artiklarna, och oredovisade, som kan sökas främst med hjälp av SAOB. Jag kommer att utvidga undersökningsmaterialet från B och R till hela ordboken.

Ordbokens proveniens gäller frågan på vilka vägar volymen kommit till Carolina. Även här finns det dokument av stort intresse; ett av dem antyder att det är Johan Ihre som aktivt bevarat den för framtiden. I denna fråga hoppas jag finna ytterligare otryckt material.

David Håkansson

Om BIFF-regelns genombrott

Beskrivningar av ledföljden i fornsvenska brukar göra gällande att den inbördes ordningen mellan satsadverbial och finit verb är densamma i både huvudsatser och bisatser (se t.ex. Pettersson 1988):

- (1) a. Landbor **sculu eigh** houodtiundæ gæræ (FV>SA)
b. ... at fang **æru eigh** al af roten (FV>SA)

Denna bild stämmer dock bara när det gäller bisatser med icke-pronominella subjekt. I bisatser med pronominella subjekt varierar istället ledföljden så att satsadverbialet både kan föregå och följa det finita verbet. Vi kan med andra ord hitta exempel på BIFF-regeln redan i fornsvenska bisatser. Följande belägg är hämtade ur *Upplandslagen*:

- (2) a. ... at han **æi wisti** þæt hun fæst war. (SA>FV)
b. ... at han **aghi æi** meræ (FV>SA)

Denna begränsning av BIFF-regeln till bisatser med pronominellt subjekt gäller dock enbart under fornsvensk tid. I äldre nysvenska texter kan bisatsordföljden istället variera oavsett subjektets form. Följande exempel är hämtade ur *Peder Swarts krönika* (c. 1560):

- (3) a. ... at fää och annan boskap **icke skulle** gåå ther in (SA>FV)
b. ... at sanningen **är icke** framkommen altijdh (FV>SA)

- (4) a. ... at man **icke haffuer** wist årataal (SA>FV)
b. ... at thet **war icke** rett (FV>SA)

Under 1600-talet får den moderna bisatsledföljden sitt egentliga genombrott, och denna förändring har tidigare knutits till förlusten av verbkongruens (Falk 1993, Platzack 1988). Samtidigt har mycket tidigare forskning om bisatsledföljd i svenskans historia i första hand intresserat sig för att beskriva det underliggande systemet inom ramen för en viss grammatisk teori – inte av varia-

tionen i språkbruket. I mitt föredrag ska jag redovisa resultatet av en studie av variation i bisatsledföljden i svenskans historia. Jag kommer att argumentera för att den växling i bisatsordföljd som möter i de fornsvenska texterna i hög grad är styrd av subjektets form (jfr modern isländska; Angantýsson 2007). De olika bisatsordföljder som möter i de äldre nysvenska texterna vill jag däremot försöka beskriva som ett resultat av makrovariation i en situation där olika språkarter konkurrerar med varandra (jfr Thelander 1990, Widmark 1991).

Angantýsson, Ásgrímur. 2007. Verb-third in embedded clauses in Icelandic. *Studia Linguistica* 61.3, 237–260.

Falk, Cecilia. 1993. *Non-referential subjects in the history of Swedish*. Diss. Lund: Dept. of Scandinavian Languages.

Pettersson, Gertrud. 1988. Bisatsledföljden i svenskan eller Varifrån kommer BIFF-regeln? *Arkiv för nordisk filologi* 103, 157–180.

Platzack, Christer. 1988. Den centralskandinaviska bisatsordföljdens framväxt. I: Gertrud Pettersson (red.): *Studier i svensk språkhistoria*. Lund: Lund University Press, 241–255.

Thelander, Mats. 1990. Språkdrag och språkarter. *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala. Årsbok 1990*, 65–91.

Widmark, Gun. 1991. Boksvenska och talsvenska. Om språkarter i nysvenskt talspråk. *Språk och stil* 1 [NF], 157–198.

Lars Erik Johansson

Externa faktorer som orsak till språkförändring

Konferensens tema är *Teorier och metoder inom språkhistorien*. En av de viktigaste aspekterna rör vad som ger upphov till språkliga förändringar. Här utgår forskningen ofta från att det finns två typer av förändringsfaktorer, *interna och externa faktorer*.

Inom modern språkvetenskaplig forskning finns ett antal begreppssystem som bygger på en motsättning mellan 'inre' och 'yttre' (eller motsvarande termer): *intern/extern lingvistik, internalized language/externalized language (I-language/E-language), inre/yttre språkhistoria, interna/externa faktorer* vid språkförändring. Den språkvetenskapliga terminologiska uppdelningen i 'inre/yttre' bildar ett logiskt begreppssystem. Ett begrepp som 'språkförändringsfaktor' är exempelvis utgångspunkt för en uppdelning i två sidoordnade underbegrepp, 'intern' och 'extern' faktor, en konsekvens av att forskare har tyckt sig urskilja olika typer av språkförändringsfaktorer som radikalt avviker från varandra. Indelningskriteriet är i detta fall "det som ligger *innanför* språket" respektive "det som ligger *utanför* språket". Sidoordningen är binärt disjunktiv, dvs. de båda underbegreppen utesluter varandra.

Karakteristiskt för flertalet dikotomier är att en av de båda kategorierna kan bilda utgångspunkt för definitionen av den andra (jfr exempelvis 'kvinna/man'). Annorlunda förhåller det sig med den språkvetenskapliga dikotomin 'inre/yttre'. Här är en definition av det 'inre' begreppet, dvs. språket, en förutsättning för en definition av det 'yttre'; det senare begreppet får således sin innebörd genom en asymmetrisk begreppsrelation till det förra. Det är nämligen inte alla, utan endast vissa, yttre faktorer som har betydelse för inre språkliga perspektiv. Kontakt mellan olika språkssystem – för att nämna en faktor som normalt brukar betraktas som yttre – kan ha betydelse för förändringar i ett språk. Viss påverkan torde även nya kommunikationsmönster ha (exempelvis spridningen av boktryckeritekniken och framväxten av elektroniska skriftmedier) liksom demografiska faktorer (exempelvis urbaniseringsprocesser). Även faktorer som politiska beslut om utbildning bör, dock mera indirekt, kunna ha betydelse för förändringar i ett språk. En enskild händelse som digerdöden har tillskrivits stor betydelse för förändringar i det norska språket under medeltiden. Även i tid utsträckta historiska processer, som framväxandet av en jordbrukskultur och en industriell kultur, kan ses som yttre faktorer som långsiktigt initierar språkliga förändringar.

Jag kommer i mitt bidrag att studera hur man inom svensk nordistik har analyserat språkförändringar som resultat av *externa* påverkansfaktorer. Studien omfattar dels principiellt hållna (teoretiska) framställningar, dels handböcker och läromedel, dels ett representativt antal forskningsbidrag som belyser språklig förändring i svenskan.

Malgorzata Klos

Taboo and euphemism – tracing the unmentionable in Swedish historical linguistic data

Swedish, like other languages, has been affected by the phenomenon of taboo, which has marked various spheres of vocabulary with lexical replacements and semantic shifts. Since lexicon modifications are often irregular and difficult to account for, analyses concerning taboo induced changes tend to be anecdotal, merely outlining the developments of single terms. However, searchable databases of written Swedish offer new possibilities of a more regular analysis of euphemisms generating from taboo restrictions. For instance, the *Swedish Academy Dictionary's* concordance search tool provides the means to investigate both modern and historical synonyms of particular taboo terms, thus facilitating the examination of euphemisms employed by the speakers of Swedish at different periods. Also, the historical corpora, such as the *Källtext* project, enable one to study the textual and contextual distribution of the discussed words, which in turn makes it possible to distinguish between proper euphemisms and stylistically determined synonyms.

The aim of the present paper will be to examine, using database tools, the fate of a selected Swedish taboo term *hora* 'a prostitute' and its euphemisms. In the course of time, the word was substituted with a variety of terms, e.g. *härskarinna*, *bolerska*, or *samkvinna*; thus, a special consideration will be given to linguistic mechanisms employed in the creation of those less explicit terms (i.e. a metaphor-, metonymy-, or borrowing-based substitution). The material for the analysis comes from Språkbanken, as well as from Elof Hellquist's *Svensk etymologisk ordbok*.

Ulla Melander Marttala och Mats Thelander

Socio-pragmatik i svensk och engelsk dramatik

Projektet *Three centuries of drama dialogue: A cross-linguistic perspective* påbörjades hösten 2009 i samarbete mellan Institutionen för nordiska språk och Engelska institutionen vid Uppsala universitet. Deltagare är Ulla Melander Marttala och Mats Thelander (nordiska språk) och Linnea Anglemark och Merja Kytö (engelska). Projektet uppbär stöd från Språkvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet.

Projektet vill dels utveckla socio-pragmatiskt annoterade korpora på olika språk, dels göra undersökningar av talspråk och pragmatik från äldre tider fram till idag. Material utgörs av svensk och engelsk dramatik i korpusar från 1700-, 1800- och 1900-talen. Dramer har valts då språket där är relativt dialogiskt och talspråkligt och innehåller olika slag av talsituationer med deltagare som har varierande social status. Syftet är att undersöka former och konventioner för samtalsinteraktion i dramadialog från olika tider och göra jämförelser mellan två relaterade språk, svenska och engelska.

I vårt föredrag presenteras projektet och dess inledande arbete.

Rickard Melkersson

Nu-satsen i 1734 års lag – dunkel relik i upplyst tidevarv?

I det medeltida lagspråket inleds många meningar med ett *nu* som vid första anblick gör dem mer narrativa än vad sammanhanget tycks motivera. Detta *nu* brukar betraktas som en kvarleva från ett muntligt och mer episkt skede i lagarnas historia, som ett ursprungligen temporalt *nu* som fått en på något sätt utvidgad funktion.

I 1734 års lag finns det också *nu*-inledda satser som kan förefalla oväntade och dunkla, och som stöter en modern intuition för textbinding och/eller en modern förståelse av ordet *nu*.

1734 års lag innehåller visserligen många språkdrag som mer ansluter till de äldre lagarna än till det samtida språket, men kännetecknas också av en betydligt större klarhet i framställningen. De förekommande *nu*-satserna stör detta helhetsintryck.

Är *nu*-satsen då bara ett medeltida genredrag som man inte kunnat frigöra sig från, eller fyller det en mycket specifik funktion som en modern läsare inte omedelbart dechiffrerar?

I föredraget presenteras hur man genom att hypotetiskt tolka det problematiska *nu* i 1734 års lag som adversativ konjunktion (eller annexplacerat adverbial) och det som följer som en konditional bisats avsevärt förbättrar textbindingen och skänker framställningen en klarhet som mer liknar den man i övrigt finner i denna lag.

Den syntaktiska sidan av en sådan tolkning har stöd i forskningen kring det medeltida lagspråket. Utifrån en pilotjämförelse med bruket i Magnus Erikssons Landslag och i 1500-talets latinska översättning av densamma diskuteras här huruvida det medeltida lagspråkets *nu* tycks ge ovanstående tolkning något fog också vad gäller semantiken (adversativiteten).

1734 års lag ser ut att ha tagit tillvara på en specifik användning av *nu* i det tidigare lagspråket och renodlat den, och därmed skapat en *nu*-sats med påtagligt större semantisk skärpa. Föredraget kommer också att beröra vad som kan ha motiverat valet av *nu*-satsen framför mer allmänspråkliga adversativa konstruktioner.

Jenny Nilsson

Observatörens paradox under 50 år – tankar kring dialektologins insamlingsmetoder

Att en intervjuare påverkar sina informanternas språkbruk är ett centralt problem vid insamling av talspråkligt material. Denna problematik, dvs. svårigheten att lyckas observera talares språkbruk sådant som det är då de inte är observerade, har av Labov (1972) beskrivits som *Observer's paradox* (sv. *Observatörens paradox*).

Inom den svenska dialektologins insamlingstradition var denna paradox något man tidigt tycks ha varit relativt medveten om, även om man valt att handskas med problemet i olika stor utsträckning och på skiftande sätt. Redan instruktioner till dialektinsamlare från sent 1800-tal innehöll metodiska uppmaningar att umgås så otvunget som möjligt med sina informanter för att få fatt på den dialekt man sökte bevara. Samtidigt finns många exempel på hur man helt bortsett från problematiken (Bockgård u.u. & Lilja 1996), alternativt valt att behandla den på ett (idag) oetiskt sätt genom att till exempel göra inspelningar utan informantens vetskap (se t.ex. Hedblom 1950 & 1961).

Sixten Bengtsson, även känd som Västgöta-Bengtsson, gjorde många dialektintervjuer i Västergötland under 1940–70-tal som bevaras av Institutet för språk och folkminnen. Bengtsson skrev också under 25 års tid rapporter om inspelningarna och en genomläsning av dessa ger en bild av en komplex materialinsamlare som var mycket medveten om inspelningssituationens avgörande värde, eller med andra ord observatörens paradox. Upprepade gånger noterar Bengtsson

att en informant inte ”är sig själv” vid vissa inspelningar, och att man inte lyckats fånga det som han upplevt som individens normala, dvs. mer dialektala, talspråk.

Idag har vi teknisk möjlighet att spela in informanter som deltar i dialektstudier utan en intervjuare närvarande. Genom att låta informanter både delta i en intervju och göra en egen inspelning med en lånad Mp3-spelare kan vi få en bild av hur avgörande intervjuarens närvaro, och samtalssituationen över huvud taget, faktiskt kan vara.

Inom projektet Dialektutjämning i Västsverige (Svahn m.fl. 2006) har sju av de informanter som deltagit i en mer formell intervjusituation under åren 2007–2009 också gjort egna inspelningar. En jämförelse mellan de båda inspelningstyperna visar att observatörens paradox kan vara ett olika stort problem. Hos vissa av informanterna är skillnaden i bruket av dialektala varianter mycket liten mellan intervju och egeninspelning, för andra är skillnaderna betydligt större.

En fråga som inställer sig är vad Sixten Bengtsson hade kunnat ha för hjälp av en Mp3-spelare. Vilka dialektala drag är det egentligen som Bengtsson saknar på de inspelningar han är missnöjd med? En analys av dessa inspelningar i jämförelse med sådana inspelningar som Bengtsson i sina anteckningar beskriver som ”ideala” ger oss en viss förståelse om hur observatörens paradox kunde ta sig uttryck för 50 år sedan.

Bockgård, Gustav. U.u. Skapandet av den ideala dialektinspelningen. Kommer i: *Konferensvolymen för Svenska språkets historia 10*. Göteborg: Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.

Hedblom, Folke. 1950. Grammfonopptagning av dialekter och folkminnen i Sverige 1935–1950. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1950*. S. 63–81.

Hedblom, Folke. 1961. The Tape recording of dialect for linguistic sound archives. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1961*. S. 51–100.

Labov, William. 1972. Some principles of linguistic methodology. I: *Language in Society 1*. S. 97–120.

Lilja, Agneta. 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionsinsamlade arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

Svahn, Margareta m.fl. 2006. Dialektutjämning i Västsverige. Otryckt projektbeskrivning.

Muriel Norde

S-genitivens historia utifrån ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv

Detta föredrag är en presentation av ett pågående forskningsprojekt om diakron konstruktionsgrammatik (i samarbete med Graeme Trousdale, Universitetet i Edinburgh), en relativt ny forskningslinje inom konstruktionsgrammatiken. Inom diakron konstruktionsgrammatik (se t.ex. Traugott 2008, Trousdale 2008, Norde & Trousdale 2009) ses grammatisk förändring som förändring i konstruktioner (mer eller mindre komplexa form-betydelsepar) och konstruktionella nätverk, vilket kallas för *konstruktionellisering*. Det finns två typer av konstruktionellisering: *grammatisk konstruktionellisering*, där konstruktionen blir mera ”schematisk”, och *lexikal konstruktionellisering*, där konstruktionen blir mera ”substantiell”. I stort sett kan man säga att grammatisk konstruktionellisering motsvarar grammatikalisering, medan lexikal konstruktionellisering motsvarar lexikalisering. Frågan blir då hur avgrammatikalisering (Norde 2009) bör karaktäriseras inom denna binära modell. En preliminär analys av olika typer av avgrammatikalisering (Norde & Trousdale 2009) visar att vissa typer kan ses som grammatisk konstruktionellisering, medan andra typer kan ses som lexikal konstruktionellisering.

I detta föredrag kommer jag att behandla s-genitivens historia utifrån ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv. Analyserar man s-genitivens historia inom en morfembaserad ram (t.ex. genom att tillämpa Lehmann’s (1995) paradigmatiske och syntagmatiska kriterier för att avgöra om ett morfem har blivit ”mera” eller ”mindre” grammatiskt) har s-et tydligen blivit ”mindre” grammatiskt vilket gör det ett exempel på avgrammatikalisering (Norde 2006, Norde 2009: 160ff.). På det konstruktionella planet däremot har s-genitiven blivit mera schematisk, eftersom

den blivit en determinativ konstruktion (Trousdale 2008). Jag kommer att diskutera konsekvenserna av denna skenbara motstridighet för s-genitivens grammatiska status, i syfte att visa att morfem- och konstruktionsbaserade analysramar är komplementära snarare än varandra uteslutande.

Lehmann, Christian. 1995 [1982]. *Thoughts on grammaticalization*. München / Newcastle: Lincom Europa.
Norde, Muriel. 2006. Demarcating degrammaticalization: the Swedish s-genitive revisited. *Nordic Journal of Linguistics* 29:2, 201-238.

Norde, Muriel. 2009. *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.

Norde, Muriel and Graeme Trousdale. 2009. Morpheme- and construction-based approaches to degrammaticalization. Föredrag på ICHL XIX, Nijmegen, den 13. augusti 2009.

Traugott, Elizabeth Closs. 2008. Grammaticalization, constructions and the incremental development of language: Suggestions from the development of degree modifiers in English. I Eckardt, Regine, Gerhard Jäger & Tonjes Veenstra (utg.) *Variation, Selection, Development. Probing the Evolutionary Model of Language Change*, 219-250. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Trousdale, Graeme. 2008. A constructional approach to lexicalization processes in the history of English: evidence from possessive constructions. *Word Structure* 1:2, 156-177.

Shirley Näslund

Hundförvandlingen – ett skillingtryck i retorisk och texthistorisk belysning

År 1673 utkommer ett skillingtryck *Om een Ogudachtig Gudz-Bespottare och Försmädare/hwilcken GUDH hafwer låtet (effter sin Krafft och Macht) förwandla i een Hundz Hampn /undantagandes Ansicktet*. Bakom utgivningen står den på Visingsö bosatte labyrintdikta- ren och boktryckaren Johann Kankel. Skillingtrycket innehåller ett titelblad, en prosaberättelse, en sedelärande visa och en kommentar av Kankel till varför han funnit innehållet värt att tryckas.

Källor om metamorfoser och monster har under de senaste två decennierna varit föremål för åtskilliga studier av historiker, framför allt inom amerikansk och brittisk forskning. Historiker som Lorraine Daston och Katharine Park har använt sig av källtexter om monstrositet för att belysa vidare företeelser som svunna tiders syn på abnormitet, epistemologi och estetisk upplevelse. Jag vill istället lyfta fram sådana källtexter i deras egen rätt och ta fasta på hur de förhåller sig till mottagaren, vilket har betydelse för deras funktion. Jag presenterar en analys av skillingtryckets *interpersonella struktur*, dvs. relationerna mellan textjag och textdu, hur relationerna skiftar och vilka retoriska effekter som dessa skiftningar åstadkommer. Vidare gör jag en jämförelse med de tyska förlagorna och med andra svenska skillingtryck baserade på samma berättelse samt en jämförelse med ett skillingtryck om en förvandling från 1808. Därvid tar jag upp fenomenet *rekontextualisering*; jag visar hur samma berättelse får olika utrymme och olika funktioner i olika tryck. Beträffande trycket från 1808 diskuterar jag likheter och olikheter i interpersonell struktur i förhållande till trycket från 1673 – skillnaderna kan sättas i relation till skillingtryckens allmänna funktionsförskjutning från religiöst-moraliserande till underhållande. Syftet med föredraget är att lyfta fram ett stycke folklitteratur, presentera det i dess egen rätt och visa att en analys av interpersonella relationer med fördel låter sig göras på äldre källor (hitintills har de flesta analyser av detta slag gjorts på yngre material).

Brednich, Rolf Wilhelm: "Der Edelmann als Hund. Eine Sensationsmeldung des 17. Jahrhunderts und ihr Weg durch die Medien der Zeit", i *Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung* 26, 1985, s. 29-57.

Daston, Lorraine & Park, Katharine: *Wonders and the order of nature 1150-1750*. New York: Zone, 1998.

Dunthorne, Anna: "How to approach a Monster: A Comparison of Different Approaches in the Historiography of Early Modern Monster Literature", i: *History Compass* 6/2008, s. 1107-1120.

Een Skriffuelse ijrån Alten Stettin ..., 1632, KUB.

En Ny Wijsa, Om en Dotter ..., 1808, KUB.

- Englund, Boel & Ledin, Per *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. Lund: Studentlitteratur, 2003.
Ett förskräckeligit och grufweligit Exempel ..., 1673, KUB.
 Hellspong, Lennart & Ledin, Per *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur, 1997.
Klage-Sång huru oförwägen och oförnuffteligh Menniskian är ..., 1673, KUB.
Monstrous Bodies/Political Monstrosities in Early Modern Europe. Red. Laura Lunger Knoppers & Joan B. Landes. Ithaca: Cornell University Press, 2004.
 Schück, Henrik *Ur gamla papper: populära kulturhistoriska uppsatser*. Del VI. Stockholm: Geber, 1904.
Tekst og historie. Å lese tekster historisk. Asdal, Berge, Gammelgaard, Gundersen, Jordheim, Rem, Tønnesson. Oslo: Universitetsforlaget 2008.

Tryckt på Wifingsborg/aff Johan Ranfel. 1673.

Anna-Maria Palo

Det adjektivbildande suffixet -d, -t, -dd, -ad samt -en, -sen

Det adjektivbildande suffixet är homonymt med perfektparticipets avledningssuffix -d, -t, -dd och -ad. SAG anger ändelsen -ad till substantivisk stam vara produktiv. Den formella likheten mellan perfektparticip och dessa adjektiv – särskilt med dem vilka antingen kan tolkas som adjektiv med substantivisk stam, t ex *tand-ad*, eller som perfektparticip av verbet *tanda* – har givit upphov till närmare undersökning av adjektiv av denna ordbildningstyp. Intressanta teorier om dessa adjektivs bakgrund uppvisades för drygt hundra år sedan av forskarna Axel Lindqvist (1909), Fredrik Tamm (1899), Hjalmar Lindroth (1902) samt något senare av Sigfrid Ehrling (1926).

Lindqvist utgår från den klassiska isländskans *mæltr* som han anger som ett exempel på ett 'aktivt verbaladjektiv'; perfektparticipform till verbet *mæla* i betydelsen 'som kan tala'. Enligt honom beror den aktiva betydelsen på att formen i denna användning ursprungligen inte är identisk med perfektparticipet till verbet *mæla*, utan en avledning med samma suffix direkt till substantivet *mál* i enlighet med bildningstypen *skodd, långbent, storsint*.

Ändelsen -ad i av substantiv avledda adjektiv med betydelsen 'försedd med' kommer enligt Tamm av den fornsvenska -*ap*-ändelsen för perfektparticip till verb av första svaga konjugationen. Ändelsen har sedan gammalt använts till att bilda adjektiv direkt till substantiv, antagligen analogiskt efter mönstret av gamla adjektiv av samma bildningstyp som nusvenskans *skaftad, pansrad, gängad, tredäckad, brädfodrad* som hör till av substantiv avledda verb med betydelsen 'försedd med'.

Lindroth har undersökt uppkomsten av formerna: *lössöfd, tungsofd* i betydelsen: 'som har en lätt sömn, vaknar vid minsta buller' resp. 'som sover tungt, är svår att bringa ur sömn'. Genom sin betydelse tycks dessa ord höra till det intransitiva *sova*, genom sin form till det transitiva *söva*. Ordens betydelse strider mot den formella tillhörigheten till *söva*. Härmed uppstår frågan hur det senare ledet har fått en form som sammanfaller med perfektparticipet av *söva*. Lindroth antar att en äldre d-lös form ligger i bakgrunden, vilket han motiverar med belägg i norska språket: *svæv* med betydelsen 'sovande' förekommer också i verbaladjektiv som *lettsvæv, tungsvæv*. Han påpekar att *svæv* vidare går till *svævd, søvd* och *søft, lettsvævd*.

Ehrling kritiserar Lindroths (se ovan) teori som påstår att formen skulle vara en ombildning av *frysen* 'som har benägenhet att frysa' (=isl. *frýsinn*). Han medger att Lindroths teori stöds å ena sidan av den omständighet att *frusen* innehåller ett benägenhetssuffix, å andra sidan av att ett

dylikt adjektiv är en synnerligen naturlig bildning och har många paralleller språket, t ex *fiken, sniken, sticken*. Det *frysen* som förekommer i mellansvenska dialekter anser forskaren vara ett vanligt perfektparticip där presensstammens vokal har undanträngt den ursprungliga. Vidare ger han exemplen *bryten, drypen, knyten* från samma dialektområde.

I mitt föredrag kommer jag att diskutera dessa teorier och komma med egna synpunkter på dem.

Jonatan Pettersson

Universalier i medeltida fri översättning

Inom översättningsvetenskapen har man iakttagit att översättningar tycks ha vissa språkliga egenskaper som skiljer dem från originaltexter. Exempelvis tenderar översättningar att vara mer explicita än källtexterna, de uppvisar en mindre lexikal variation än motsvarande originaltexter och tvetydigheter i källtexten är vanligen disambiguerade. Att dessa egenskaper återkommer i olika översättningar på olika språk och från olika språk har lett till att man har tolkat dem som uttryck för ”översättningslagar” (Toury 1995) eller som ”översättningsuniversalier” (Baker 1993), med andra ord som en integrerad del av översättningsprocessen i sig oberoende av källspråk och målspråk.

Diskussionen om ”översättningsuniversalierna” har utgått från iakttagelser av moderna källtexttrogna översättningar. Frågan är då om de även förekommer i översättningar som står i ett friare förhållande till förlagan som till exempel många av medeltidens översättningar. Den process som skapat dessa friare översättningar innebär ett större mått av självständigt textskapande, och om universalierna är ett resultat av specifika förutsättningar hos den process som skapar källtexttrogna översättningar, skulle man kunna misstänka att universalierna inte uppträder i samma utsträckning i de fria översättningarna. I föredraget prövar jag om en viss föreslagen översättningsuniversalie kan iaktas i medeltida fri översättning genom att jämföra lexikal variation i fornsvenska originaltexter och översättningar på knittel. Analystexterna är hämtade främst från rimkrönikorna respektive Eufemiavisorna. Det väntade utfallet vid jämförelse mellan översättningar och originaltexter är alltså att översättningarna uppvisar mindre lexikal variation än motsvarande originaltexter, men här prövas alltså om graden av frihet i återgivningen påverkar detta.

Vad som orsakar de mönster i översättningar som beskrivs som översättningsuniversalier är omdiskuterat. Somliga menar att orsaken är kognitiva förutsättningar i översättningsprocessen (t.ex. Malmkjær 2007) medan andra pekar på sociala och kulturella faktorerens betydelse (t.ex. Bernardini & Zanetti 2004). I föredraget kommenterar jag denna diskussion utifrån undersökningsresultatet och utifrån den systemisk-funktionella grammatikens språksyn.

- Baker, Mona. 1993. Corpus linguistics and translation studies. Implications and applications. I: M. Baker m.fl. (red.), *Text and Technology. In honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins. S. 233–250.
- Bernardini, Silvia & Zanetti, Federico. 2004. When is a universal not a universal? I: A. Mauranen & P. Kujamäki (red.), *Translation universals. Do they exist?* (Benjamins translation library. 48.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 51–64.
- Malmkjær, Kirsten. 2007. Norms and Nature in Translation Studies. I: G. Anderman & M. Rogers (red.), *Incorporating Corpora - Corpora and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters. S. 49–59.
- Toury, Gideon. 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Theresia Pettersson

Tänkeboktexten som diskursiv praktik. Språkförändring och standardisering

I mitt avhandlingsarbete undersöker jag förändringar i och standardiseringar av den språkliga formen i sju tänkeböcker från Stockholms stad 1476 – 1626. Avhandlingens övergripande syfte är att undersöka förhållandet mellan förändringar i diskursiv praktik och textuell praktik, särskilt i textgrammatiska mönster: Vilka språkliga resurser tas i anspråk och hur förändras språket för att kunna klara av förändringarna i den diskursiva praktiken?

I mitt föredrag avser jag att presentera två påbörjade delundersökningar. Den ena gäller diskursreferens. Jag undersöker bl.a. anaforisk referens och räckvidd. Ett huvudresultat förefaller vara att bruket av pronominaliseringar ökar under den undersökta perioden, men att ökningen är koncentrerad till vissa typer av juridiska ärenden, huvudsakligen brottmålsärenden och civilmålsärenden, samt att de pronominaliseringsmönster som fanns på slutet av 1400-talet fungerar även på 1600-talet. Den andra gäller tid och tempus. Jag undersöker bl.a. bruket av temporala bisatsinledare, tidsadverbialfraser och tempusböjda verbfraser. Ett huvudresultat förefaller vara att det finns en viss differentiering, både synkront och diakront, i bruket av tidsstrukturerande uttrycksresurser, men att behovet av mer elaborerade resurser för att uttrycka tid och tempus är måttligt.

Om resultatet från dessa två delundersökningar står sig och andra delundersökningar inte kommer att peka åt annat håll, så skulle utvecklingen av tänkeboksspråket under perioden utmärkas av att det sker förändringar i textbruket – särskilt i brottmålen – men det finns samtidigt relativt få belegg som talar för att det under perioden växer fram ett standardiserat juridiskt fackspråk. Tvärtom, för att klara av de förändrade uttrycksbehoven tycks det språk som manifesteras i tänkeböckerna i stor utsträckning influeras av och hämta resurser från en relativt vanlig allmänspråklig diskurs. Studien visar alltså att för att svara mot den diskursiva praktikens krav hämtas resurser från en inhemsk talspråklig textuell praktik, men det finns också spår från en traditionell skriftspråklig diskurs.

Erik Magnusson Petzell

Verbfinala satser och uppkomsten av BIFF-ordföljden

Under 1600- och 1700-talen genomgår det svenska språket en rad syntaktiska förändringar. En av dessa är förlusten av verbfinal ordföljd. Två äldre språkexempel med sådan ordföljd visas i (1) nedan. I (1a) är det sist placerade verbet finit, i (1b) är det infinit; typen i (1a) förekom endast i bisatser, medan typen i (1b) var gångbar i alla sorters satser.

- (1) a. effter the all ting sedt hadhe (Joh:276)
- b. Medh henne haar han these barn bekommit (Gyll:1)

Verbfinal ordföljd har i olika sammanhang uppmärksammats i den tidigare forskningen. Man har sedan länge varit överens om att slutställningen av det finita verbet i bisats (dvs. typen i (1a)) bör betraktas som ett slags artificiellt drag, hemmahörande i det skrivna men knappast det talade språket. Denna ståndpunkt intar exempelvis Wenning (1930), Åkerlund (1944), Johannisson (1961), Wessén (1965), Bergman (1968), Platzack (1983) och Delsing (1999). Även den infinita typen ((1b)) har på senare tid kategoriserats på detta sätt (Platzack 1983, Nyström 1985, Delsing 1999).

I mitt föredrag kritiserar jag den traditionella synen på verbfinal ordföljd och argumenterar för att ordföljdstypen i äldre tid verkligen var en del av det svenska språksystemet, precis som en

rad andra ordföljdstyper som också utmärks av att verbet intar en senare position i satsen än i nu-tida svenska. Den diakrona utvecklingen av detta slags satser med sen verbplacering (vare sig verbet är sistplacerat eller ej) kan, visar jag, i sin tur kasta nytt ljus över framväxten av den moderna BIFF-ordföljden. Uppkomsten av BIFF-ordföljden har visserligen undersökts tidigare (Pettersson 1988, Platzack 1988, Falk 1993), men frågan varför ordföljdstypen slår igenom just när den gör det (under 1600-talet) har hittills inte fått något tillfredsställande svar.

Bergman, Gösta 1968. *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm: Prisma.

Delsing, Lars-Olof 1999. Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. I: *Arkiv för nordisk filologi* 114. S. 151–232.

Falk, Cecilia 1993. *Non-referential Subjects in the History of Swedish*. Lund: Inst. för nordiska språk.

Gyll = Hausen, R. (utg.) 1882. *Diarium Gyllenianum eller P.M. Gyllenii dagbok 1622–1667*. Helsingfors.

Joh = Evangeliet enligt Johannes I: Lindqvist, Natan (utg.) 1941. *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförl.

Johannisson, Ture (utg.) 1961. *Nils Matson Kiöpings resa*. Stockholm: Norstedts.

Nyström, Ingegerd 1985. *Studier i äldre nysvensk syntax 2. Ledstruktur och ledföljd i bisatser*. Helsingfors: Inst. för nordiska språk och nordisk litteratur.

Pettersson, Gertrud 1988. Bisatsledföljden i svenskan eller Varifrån kommer BIFF-regeln?. I: *Arkiv för nordisk filologi* 103. Lund: Lund University Press. S. 157–180.

Pettersson, Gertrud 1996. *Svenska språket under 700 år*. Lund: Studentlitteratur.

Platzack, Christer 1983. Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700. I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983*. Åbo. S. 43–63.

Platzack, Christer 1988. The Emergence of a Word Order Difference in Scandinavian Subordinate Clauses. I: *McGill Working Papers in Linguistics, Special Issue on Comparative Germanic Syntax*. S. 215–238.

Wenning, Alf 1930. *Studier över ordföljden i fornsvenskan. Predikatets bestämningar i äldre och yngre fornsvenskan*. Lund: Lindstedts univ.-bokh.

Wessén, Elias 1965. *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm/Göteborg/Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Åkerlund, Walter 1944. Om det finite verbets plats i den fornsvenska bisatsen. I: *Arkiv för nordisk filologi* 57. S. 1–67.

Lena Rogström

Etablering eller förankring – hur kan man se på arbetet med ordförrådet i 1734 års lag?

Lagkommissionen bakom 1734 års lag verkade i 50 år och hade många språkliga problem att tampas med. Detta åskådliggörs bl.a. i de efterlämnade protokollen från lagkommissionens sammanträden (se Rogström 2007). Man behövde bl.a. hitta inhemska ersättningsord för de latinska ord som användes i lagtexterna, och i flertalet fall lyckades man ganska bra. Orden som lagkommissionen föreslog används till stor del i 1734 års lag (Rogström under utg.).

En intressant fråga i sammanhanget är i vilken mån orden etablerades i svenskt ordförråd genom införandet i 1734 års lag. I vilken mån var de välkända redan innan, och hur kan man undersöka det? Finns de t.ex. med i samtida ordböcker? Detta reser samtidigt frågan om hur pass representativa 1700-talets ordböcker var för 1700-talets språk.

I detta föredrag redogörs för en undersökning av det 50-tal latinska lånord som fick inhemska ersättningsord i 1734 års lag, och hur dessa ord företräds i några 1700-talsordböcker: Jacob Serenius: *Dictionarium Suetico-Anglo-Latinum* (1741); Jesper Swedberg: *Swensk Ordabok* (tryckt först 2009, efter manus från 1730-talet) och Abraham Sahlstedt: *Swensk Ord-Bok* (1757). En jämförelse görs också med A.F. Dalin: *Ordbok öfver svenska språket* (1850–55)

Undersökningen är en del av ett större projekt som syftar till att kartlägga etableringen av juridisk terminologi i svenskt ordförråd.

- Rogström, Lena 2007. 'som till sensum och sonum är tienligare' – Hur bearbetades ordförrådet i 1734 års lag? Studier i svensk språkhistoria 9. Det moderna genombrottet – Också en språkfråga? Föredrag vid nionde sammankomsten för svenska språkets historia i Åbo 19–20 maj 2006, 9 s. 240–246
- Rogström, Lena 2009. Språkplanering i praktiken? En lexikalisk studie av förarbetena i 1734 års lag. Språk och Stil 19, s. 5–34

Mirjam Schmuck

Relevance driven change of verbal morphology: TENSE and ASPECT in Swedish and German

Bybee's relevance hierarchy of verbal categories (BYBEE 1985, 1994) implies a prediction concerning language change: less relevant categories, i.e. agreement for PERSON and NUMBER, tend to be abolished, whereas relevant categories, i.e. TENSE, tend to be strengthened. Following this main principle, the respective languages show interesting individual features as well. The present paper investigates the development of the categories TENSE and ASPECT. In both languages TENSE is strengthened diachronically, the main factor being levelling of preterite internal NUMBER ablaut. Nevertheless, considerable differences concerning the direction of levelling and the resulting ablaut patterns can be observed. Whereas German favours ABB-patterns (type *bleiben* 'stay' - *blieb* - *geblieben*) this type does not emerge in Swedish.

As to verbal ASPECT, Swedish and German show a divergent development. A functional distinction between preterite and perfect is pertained in Swedish and the use of the preterite obligatory in combination with definite past time adverbials, such as *i fjol* 'last year' and *igår* 'yesterday'. In German, on the contrary, the perfect expanded its functional domain and currently develops into a general past, thus the original aspectual distinction is levelled. As a result, the relative categorical frequency of preterite vs. perfect differs in Swedish and German: Whereas in Swedish the preterite holds a high categorical frequency, in German it is the perfect that predominates. The divergence with respect to categorical frequency yields differences in entrenchment and, as will be argued, determines the divergent directions of ablaut levelling.

- BOOIJ, GEERT (1996): Inherent versus contextual inflection and the split morphology hypothesis. In: Booij, Geert / Jaap van Marle (eds.): Yearbook of Morphology 1995, Dordrecht. p. 1-16.
- BYBEE, JOAN L. (1985): Morphology. A study of the relation between meaning and form. Amsterdam et al.
- (1994): Morphological universals and change. In: Asher, R. E. (ed.): The Encyclopaedia of Language and Linguistics, Oxford. vol. 5, p. 2557-2562.
- BYBEE, JOAN L., et al. (1994): The evolution of grammar. Tense, aspect and modality in the languages of the world. Chicago.
- DENTLER, SIGRID (1997): Zur Perfekterneuerung im Mittelhochdeutschen. Die Erweiterung des zeitreferenziellen Funktionsbereichs von Perfektfügungen. Göteborg.
- LINDBERG, EBBA (1998): När *vorō* blev *var*. Så skapades den moderna svenskan. Stockholm.
- NÜBLING, DAMARIS (1999): Wie die Alten sungen... Zur Rolle von Frequenz und Allomorphie beim präteritalen Numerusausgleich im Frühneuhochdeutschen. Zeitschrift für Sprachwissenschaft 17, p. 185-203.
- NÜBLING, DAMARIS / DAMMEL, ANTJE (2004): Relevanzgesteuerter morphologischer Umbau im Frühneuhochdeutschen. In: DONHAUSER, KARIN et al. (ed.): Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 126/2, p. 177-207.
- ROTHSTEIN, BJÖRN (2005): Svenskt presensperfekt och moderna perfektteorier. Svenskans bidrag till internationell forskning. In: BYRMANN, GUNILLA ET AL. (ed.): Tjugosjunde sammankomsten vid svenskans beskrivning, Lund. 307-317.
- (2006): The perfect time span. On the present perfect in German, Swedish and English. <http://elib.uni-stuttgart.de/opus/volltexte/2007/3054/pdf/Diss.pdf>

Margareta Svahn

Ingrid 1961, 1980 och 2006. Individuell dialektförändring under ett halvt sekel

1961 gjorde Sixten Bengtsson, även kallad Västgöta-Bengtsson, ett tiotal tregenerationsinspelningar i Västergötland. Bland dessa ingick en familj på Krusegården i Bäreberg. Om Ingrid 17 år och hennes farfar skriver Västgöta-Bengtsson i sin inspelningsjournal: "Krutgubben Andreas talar naturligtvis en ursprunglig och oförfalskad dialekt. Men den intressantaste av de tre är givetvis Ingrid. Det är högst anmärkningsvärt, att en ung [...] flicka som hon talar en så bred dialekt." Vidare noterar han att han tycker att det "skall bli värdefullt att följa hennes språkutveckling". Det gör han också. 1980 spelar han återigen in henne. Då har hon flyttat till en gård i Naum, ca 1 ½ mil från Bäreberg och är "bonnekäring", som hon själv uttrycker det. När jag 26 år senare spårade henne hade hon flyttat ytterligare några kilometer. Hon bor nu i utkanten av samhället Vara med utsikt över gårderna mot det lantbruk som hon och hennes man drev i drygt 30 år.

Ingrid talar som 17-åring en traditionell västgötska som i mångt och mycket liknar hennes farfars dialekt. På ett ytligt plan kan det tyckas som om hon fortfarande 2006 talar lika traditionell västgötska. Hon säger också i intervjun att hon bemödat sig om att behålla sin dialekt. När man analyserar diverse drag visar det sig dock att hennes dialekt inte är riktigt densamma som 45 år tidigare. Jag kommer att redovisa förändringarna men kanske främst uppehålla mig vid hur lite hennes västgötska förändrats.

Pirjo Söderholm

Benämningar på flickor och kvinnor i platsannonser i Hufvudstadsbladet och Dagens Nyheter från 1864 till våra dagar

Platsannonserna började småningom dyka upp i Hbl och DN efter att tidningarna börjat utkomma 1864. Man ville anställa yrkesfolk, men också unga flickor och äldre kvinnor för hushållsarbete, barnpassning, försäljningsarbete m.m. Det räckte ofta till att man annonserade om en *flicka* utan att man behövde nämna vilka arbetsuppgifter hon borde sköta. Det fanns inbyggda betydelser i lexemet *flicka*, som fungerade bra vid rekrytering, såsom 'barnflicka' eller 'tjänsteflicka'. Jag kommer att granska ordet *flicka*, men också andra beteckningar som man hade för kvinnor. Det har visat sig att man kallade kvinnlig arbetskraft för *kvinn*a i synnerhet om det gällde grövre sysslor, vid finare arbete såsom vid servering i något kafé kunde kvinnan kallas *mamsell* i annonserna. I modernare tider, dvs. på 1900-talet, kunde kvinnan kallas *fröken* eller *dam* speciellt då det gällde kontorsarbete.

Lexemet *flicka* har med andra ord ett brett betydelseomfång i äldre tiders svenska, vilket ser ut att ha krympt jämfört med dagens svenska. Äldre ordböcker ger *flicka* bl.a. följande betydelser: 'ung, ogift kvinna', 'älskarinna', 'piga' och 'tjänsteflicka'. Alla dessa lever inte kvar i moderna ordböcker och knappast heller i språkbrukarnas föreställningsvärld. I dagens platsannonser förekommer *flicka* sällan, högst vid arbete som bud, vilket är relativt ovanligt. Idag har flickorna möjlighet att utbilda sig och de anses inte utan vidare som ledig arbetskraft, vilket har medfört att exempelvis betydelsen 'tjänsteflicka' inte längre ges vid *flicka* i moderna ordböcker. Är det fråga om en semantisk förändring hos lexemet *flicka* eller är det endast fråga om en historisk utveckling som återspeglar sig i betydelsen?

Lagervall, M. 1997. *Betydelseförändring i teori och praktik*. MISS 17. Göteborgs universitet.
SAOB. *Svenska Akademiens ordbok*. Göteborgs universitet. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/index.html>.
Sjöström, S. 1991. *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur.
Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. A-L. Utarbetad vid redaktionen för Svenska Akademiens samtidsböcker, Lexikaliska institutet, Göteborgs universitet. Stockholm: Norstedts.

- Traugott, E.C. 2006. *Semantic Change: Bleaching, Strengthening, Narrowing, Extension*. Encyclopedia of Language & Linguistics, 2006. 124-131.
- Traugott, E.C. & Dasher, R.B. 2005. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge Studies in Linguistics 97. Cambridge University Press.

Bo-A. Wendt

Peder Månsson i fornsvenskans elfte timme

Oavsett vilken nivå i språket vi vill utransaka, finner vi i språkhistorisk forskning vår enda empiriska ingång till undersökningsobjektet i texter, hur ointresserade vi än må vara av dessa som sådana (jfr Svensson 2005 i SSH 8). Vi behöver alltså studera texter för att kunna beskriva språket i ett historiskt sammanhang, och den kunskap vi därigenom tillägnar oss om språket – som system eller bruk i allmänhet – kan vi sedan omvänt utnyttja för att beskriva enskilda texter historiskt. Vi kan helt enkelt använda alla de undersökningar av specifika språkliga företeelser vari en given text ingår som en, ofta liten, del av materialet för att till exempel positionsbestämma denna text eller dess författare kulturellt. Där andra använt olika författares texter för att kartlägga ett visst språkdrag, kan vi nu vända på perspektivet och använda (dessa kartläggningar av) olika språkdrag för att ringa in en viss författare stilistiskt.

I mitt föredrag avser jag att diskutera ett försök till en sådan kulturell positionsbestämning av Peder Månsson, lärd Vadstenamunk, länge verksam i renässansens Rom, omsider såsom biskop i hemstiftet Västerås den reformerade svenska kyrkans länk till den apostoliska successionen. Han levde alltså i högsta grad i en brytningstid, mellan medeltid och renässans och tidigmodern tid, mellan katolicism och protestantism – och mellan fornsvenska och nysvenska. Frågan är vilka språkliga uttryck detta till äventyrs kan ha tagit sig i hans texter. (Enligt praxis vid SAOB:s redaktion anses han till sin död ha skrivit på fornsvenska, men stämmer det?) Härvidlag skulle nu förefintliga undersökningar vari (någon av) hans texter ingår kunna utnyttjas medels ovan beskrivna perspektivskifte. Till en början föreställer jag mig tentativt tre högst olikartade drag (med åtminstone visst stöd i sådana undersökningar), ett morfologiskt, ett syntaktiskt och ett rent pragmatiskt: presens första person plural *-om* gentemot *-e* och imperativ andra person plural *-en* gentemot *-er*), 1400-talets mode-OV-ordföljd gentemot 1500-talets segrande VO-ordföljd (jfr Delsing 1999 i ANF 114) samt de medeltida kyrkoårskalendariska tidsuttrycken (som *dagen eptir hindersmäss*) gentemot de sannolikt renässanspräglade månadskalendariska (som *then 20 januarii*; jfr Wendt 2005 i SSH 8).

Henrik Williams

Språkhistoria utan filologi?

Svensk språkhistoria vilar i första hand på studiet av skrivna texter från äldre tid. Nästan all den forskning som idag sker utgår ifrån de editioner som utkommit under åren. Utgivningen av särskilt fornsvenska texter har minskat mycket kraftigt, men det kan tyckas vara ett mindre problem eftersom det mesta nu är publicerat. Detta förutsätter dock dels att utgåvorna är tillräckligt pålitliga, dels att de verkligen presenterar ett material som håller för vetenskaplig bearbetning. Det senare är särskilt viktigt när det gäller den språkhistoriska verksamhet som de senare årtiondena har dominerat fältet, nämligen syntaxforskningen. Vilket textmaterial utgår egentligen denna ifrån?

Även fonologisk och morfologisk forskning förutsätter ett kvalitetssäkrat material. Utgåvefrågan är här lika viktig, men också handbokssituationen. Det har utkommit en enda fornsvensk grammatik som kan göra anspråk på fullständighet, nämligen Adolf Noreens från 1904 som aldrig har reviderats. Senare grammatikor får ses som allt blekare kopior av Noreen med mycket liten

egen excerpering av nytt material som grund. Eftersom Noreen utgick från en ofullständig och delvis onöjaktigt utgiven textkorpus, finns det anledning att tro att det finns mer att säga om fornsvensk fonologi och morfologi. Situationen för nysvenska är om möjligt ännu värre – en svensk motsvarighet till Peter Skautrupps danska språkhistoria har länge saknats.

Om nya, uppdaterade handböcker skall kunna komma ut som bygger på bättre bas än de tidigare krävs också ett intensivt filologiskt arbete med de texter som skall utgöra denna grundval. Och det rör sig inte bara om traditionellt filologiskt arbete utan också nyfilologiskt. I mitt föredrag ämnar jag visa på vad den nuvarande situationen kan leda till för problem.

Lars Wollin

Philologia rediviva

Här i Uppsala begick Institutionen för Nordiska språk vårt ämnes 150-årsjubileum den 21 oktober förliden höst. Samma datum 1859 inrättades nämligen de två professurerna i den då nya disciplinen. Lärstolarna besattes i Uppsala med dialektforskaren Carl Säve, i Lund med Shakespeareöversättaren och ordbokspionjären Carl August Hagberg. Säve efterträddes omsider av Mårten Richert, Hagberg av Theodor Wisén. Vid vardera lärosätet signalerade skiftet en väsentlig nyorientering på forskningsfronten: genombrottet för junggrammatiken i Uppsala, för modern textfilologi i Lund. Man noterar kronologin, lika tydlig på båda ställena: nytt akademiskt fack först, nytt vetenskapligt paradigm sedan.

Det nya ämnets väsentliga inriktning fastslogs uttryckligen som dubbel: dels utgivning av Sveriges och Islands rika forntida och medeltida litteratur, dels uppteckning och utforskning av den svenska landsbygdens levande dialekter. Tyngdpunkten lades på den förra dimensionen i Lund, på den senare i Uppsala.

Men ämnet var egentligen inte nytt. Säve var bara en tvåhundra år yngre kollega till Olof Verelius, utnämnd 1662 i Uppsala till professor i "fädernesandets antikviteter" och en av de första "assessorerna" i *Collegium antiquitatum*, inrättat 1666 av greve Magnus Gabriel De la Gardie i götisk anda. Inom denna styrande institutionella ram gjorde Verelius till sin livsuppgift att i den svenska stormaktens förmenta arv inkorporera den isländska litteraturens skatter, på grundval av främst De la Gardies omfattande handskriftsförvärv. Bl.a. ederade, översatte och kommenterade han tre fornaldarsagor och började bearbeta *Snorres Edda*. Hans verk fullföljdes kring sekelskiftet 1700 av Johan Peringskiöld, främst med en monumentalutgåva av Snorres *Heimskringla*. En annan av assessorerna i Antikvitetskollegiet, Johannes Schefferus, utförde en lärd kommenterad nyutgåva med latinsk översättning av Johan Bures pionjäredition från tidigare 1600-tal av den fornsvenska *Konungastyrelsen*. Mycket annat i samma stil utträttades i detta den nordiska filologins äldsta glansskede i Sverige. – Och under 1700-talets första decennier skickades Uppsalas studenter ut på landsbygden av universitetsbibliotekarien Eric Benzeliuss d.y. för att inventera dialekternas ordförråd. Resultatet blev en mängd digra men länge otryckta ordlistor.

Sedan låg ämnet nere i drygt hundra år av nykter upplysning. Enstaka insatser, bara delvis i rudbeckiansk anda, förblev isolerade och ändrar inte bilden.

Slutsatsen ger sig själv. Den svenska nordistiken föddes två gånger, med ett drygt sekels intervall. Det äldre, karolinska skedets "nordistik" formulerade sig på latin. Den är i dag glömd; ändå var den banbrytande. Forntext och dialekt, utforskade i fosterländsk götisk anda, är återkommande centrala teman. Där – historiskt sett, antingen vi vill se det i dag eller inte – har vårt ämne sin själ.

Jag vill i mitt föredrag försöka ge viss konkretion åt detta mönster.

Martina Zachiu

Vad var *ther*? En analys av relativsatsinledande *ther*:s funktioner i den äldre svenskan

Från 1200-talet till 1700-talet kunde ett icke-adverbiellt *ther* användas som inledare av relativsatser i svenskan. Detta *ther* beskrivs i likhet med subjunktionen *som* i litteraturen som en relativpartikel. Men den tolkningen är inte alltid självklar. Med utgångspunkt i de icke-adverbiella funktioner motsvarigheterna till det svenska adverbet *där* har utvecklats i andra germanska språk kommer jag i detta föredrag att presentera en alternativ analys av relativsatsinledaren *ther* under olika skeden i det svenska språkets historia.

I danskan förekommer ett *der* både i funktionen som s.k. subjektsmärke i relativsatser vars subjektspostition inte har ett ordinarie subjekt (*bogen der ligger på bordet*), och som formellt subjekt i existentialsatser (*der ligger en bog på bordet*). Nederländskans *er/daar*, motsvarande svenskans *där-* i *därvid*, *därav* etc., kan stå självständigt i förbindelse med preposition och brukar benämnas R-pronomen. I den medeltida tyskan hade R-pronomen av *ther*-typ ofta även relativfunktion, motsvarande nusvenskt *var-* i fast förbindelse med preposition (*bordet varpå boken låg*). Att formella subjekt liksom självständiga R-pronomen utvecklade ur adverbet *där*, till skillnad från i den moderna svenskan är relativt vanliga i det studerade textmaterialet, tyder på att relativsatsinledande *ther* skulle kunna ha haft liknande funktioner i äldre svenska.

Från och med nysvensk tid händer samtidigt flera saker med *ther*-satserna, vilket jag tar som utgångspunkt för min analys. Vid denna tid upphör *ther* att fungera som relativpartikel och bör tolkas som subjektsmärke alternativt relativt R-pronomen. *Ther* förekommer då nämligen utslutande i subjektssatser samt i en användning motsvarande relativa adverb bildade till *var-*. Vid denna tid tycks *ther* också konkurrera ut den s.k. kilen i subjektspostitionen. Samtidigt dyker en ny konstruktion med ett relativpronomen *then* upp i en stor andel av subjektssatserna.

Jenny Öqvist

Riktig stockholmska? Om ekenssnacket i språkvetenskap och populärkultur

Mellan år 1850 och 1920 femfaldigades Stockholms befolkning (William-Olsson 1937). Runt år 1900 var mindre än hälften av Stockholms ca 321 000 invånare födda i staden (Kotsinas 2008). Detta fick givetvis konsekvenser för dialekten och dialektsituationen i Stockholm, bland annat i form av det så kallade ekenssnacket, som utvecklades bland Stockholms växande arbetarklass under slutet av 1800-talet och framåt (Ståhle 1981, Kotsinas 2001, 2005, 2008). Några ofta uppmärksammade drag i ekenssnacket är Stockholms-e (*veg* 'väg'), reduktion av supradentaler (*mossan* 'morsan') och ymnigt bruk av slangord hämtade från bl.a. månsing, romani och svenska dialekter (t.ex. *plugg* 'skola', *bast* 'år', *bringad* 'tvungen', *stillo*, 'fängelse') (Uhrström 1911; Hesselman 1918; Kotsinas *ibid.*).

Idag finns inte ekenssnacket längre som levande (socio)dialekt i fullfjädrad form, även om vissa drag lever kvar i begränsad omfattning, främst i Stockholms södra förorter (Kotsinas 1994), och delar av ordförrådet har fått ganska stor spridning. Desto mer livskraftig är föreställningen om ekenssnacket som "den riktiga stockholmskan", den som är mest "äkta" och "genuin", ett synsätt som tycks ha börjat växa fram redan under 1930-talet. Men vad vet vi egentligen, och vad kan vi veta, om ekenssnacket – hur lät det och vilka talade det? Och hur kan det komma sig att ekenssnacket fått status som den äkta, riktiga stockholmskan? I föredraget kommer dessa frågor att diskuteras med utgångspunkt i analyser av äldre Stockholmsinspelningar jämte framställningar av stockholmska i dags- och veckopress, skönlitteratur, film och populärmusik.

Hesselman, Bengt. 1918. Stockholmska. I: *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, Vol. 27. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag. S 30–33.

- Kotsinas, Ulla-Britt 1994. *Ungdomsspråk*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 25.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kotsinas, Ulla-Britt. 2001. Från Ekenssnack till Rinkebyska. I: *Pedagogiska magasinet* 2/2001. <<http://www.lararforbundet.se/web/papers.nsf/Documents/003F26A6>>
- Kotsinas, Ulla-Britt. 2005. Om förändringar i Stockholmspråk. I: Börjestam, Ulla & Gunnarsson, Britt-Louise (red), *Språk och kultur i det multietniska Sverige*. (TeFa nr 44.). Uppsala: Uppsala universitet. S. 7–25.
- Kotsinas, Ulla-Britt 2008. Stockholmspråk. I: *Signums svenska kulturhistoria. Det moderna genombrottet*. Stockholm: Signum. S. 424–451.
- Ståhle, Carl Ivar. 1981. *Stockholmsnamn och Stockholmspråk*. Stockholm: Norstedt.
- Uhrström, Wilhelm. 1911. *Stockholmska: slang, vulgarismer och skämtord*. Stockholm: Norstedt.
- William-Olsson, William. 1937. *Huvuddragen av Stockholms geografiska utveckling 1850-1930*. (Meddelande från Geografiska institutet vid Stockholms högskola N:o 37.) Stockholm.